

Наукова комунікація: проблема дотримання мовних норм

В умовах сьогодення завдання формування й удосконалення навичок україномовної наукової комунікації визначають однаковою мірою як політичні процеси в країні, так і соціальна значущість та відповідальність науки як сфери людської діяльності. Стаття 22 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначає державну мову як мову публікації наукових видань; виконання дисертацій, авторефератів та відгуків опонентів; публічного захисту дисертацій та наукових досягнень; як мову публічних наукових заходів. Згідно зі статтею 9 цього ж закону, педагогічні, науково-педагогічні й наукові працівники зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. Стаття 48 Закону України «Про вищу освіту» визначає державну мову як мову освітнього процесу в закладах вищої освіти. Відповідно до листа МОН № 1/16742-23 від 27.10.23 «Про застосування державної мови у сфері освіти року», на сьогодні дійсно важливим є утвердження української мови як інтегратора нашого суспільства та як елемента національної безпеки. Таким чином, маємо достатнє обґрунтування актуальності проблем, порушених у нашій роботі.

Залишаючи поза увагою питання про, наприклад, доречність експресії та образності мови науки чи про змістовність та точність, ми зосередимо увагу на дотриманні норм літературної мови та норм наукового стилю у науковій комунікації.

Обізнаність із культурою усного та писемного наукового мовлення є передумовою оптимальної мовної поведінки в україномовному науковому дискурсі та визначає мовну особистість наукового й науково-педагогічного працівника. Підґрунтям ефективної наукової та науково-навчальної комунікації поряд із забезпеченням її змістовності, точності, логічності, є й володіння теоретичними засадами літературної мови, дотримання вимог усного та писемного наукового мовлення, а також вироблення навичок самоконтролю за дотриманням загальнономовних та стильових норм при складанні, написанні, редагуванні та перекладі наукових текстів, а також – при обговоренні результатів досліджень.

Пропонуємо коротко оглянути головні проблеми у використанні мовних засобів наукового стилю за рівнями літературної мови.

Лексика та фразеологія. На цьому рівні мовні особливості наукового стилю визначають загальнонавчальні слова, загальнонаукова лексика й терміни. Головними вимогами є вживання слів у прямих значеннях, однозначність термінів (принаймні в межах однієї терміносистеми), уникання синонімії. Найбільшою проблемою з дотриманням мовних норм на цьому рівні є наявність суржикових одиниць, зумовлена білінгвізмом (*ціль, діло, рішення задачі, задача роботи, багаточисленний, тезиси, протиріччя, нервую (‘хвилююся’), у першу чергу* тощо). Для уникнення суржику маємо уважно стежити за мовленням, звертатися в разі потреби зі словниками й зважати на найбільш поширені

суржикові одиниці, на цілі переліки яких останнім часом можна натрапити навіть у соціальних мережах. Дотичною до нормативного вживання термінів є питання їх орфографії – тут слід звернути увагу на подвоєння приголосних в іншомовних словах, написання голосних та м'якого знака й апострофа [4]. При перекладі й редагуванні наукових текстів слід також зважати на паронімію (не сплутувати значень близькозвучних слів, розрізняти міжмовні омоніми: зумовлювати й обумовлювати, запитання й питання). Важливо також уникати плеоназму (поєднання близькозначних слів типу реальна дійсність, перспективний на майбутнє).

Фразеологія наукової мови або виступає в ролі термінів, або покликана організувати повідомлення, визначаючи логічні зв'язки між його частинами (як показало дослідження, на основі отриманих даних тощо). Друга група більше підвладна порушенню мовних норм, бо переважно не є інтернаціональною за походженням (на відміну від багатьох термінів), з одного боку, а з іншого – це сталі сполуки, притаманні певній мові, які в інших мовах мають відповідники, а тому їх калькування є неприпустимим (неправильно: *широко поширений, широко розповсюджений, підводити підсумки*).

Морфологія. Особливості наукового стилю української мови на цьому рівні полягають, з одного боку, у деякій вибірковості використання притаманних літературній мові граматичних форм, а з іншого – у необхідності відмови від використання ненормативних форм, що виникли внаслідок впливу інших мов. Щодо вибірковості використання, то слід нагадати, що, наприклад, із двох наявних граматичних форм ступенів порівняння прикметників та прислівників чи майбутнього часу дієслів недоконаного виду науковий стиль віддасть перевагу аналітичним формам (не *складніший, а більш складний, не вищий, а більш високий; не аналізуватиме, а буде аналізувати, не викладатимемо, а будемо викладати*) як простішим для утворення. Не використовуємо в науковому дискурсі збірних числівників та збірних іменників, позначених відтінком розмовності, займенників *я, ти*, форм дієслів 1-ї та 2-ї особи однини (*виконую, пишеш*), не часто вживаємо умовний та наказовий способи дієслів тощо. Значна кількість порушень мовних норм у науковому стилі трапляється через неврахування граматичних особливостей саме української мови. Тут слід нагадати про:

- неправильне визначення роду іменників (наприклад, *рукопис, ступінь, степень, підпис* належать до чоловічого роду);
- поширені помилки в утворенні ступенів порівняння (*самий ефективний, найбільш актуальніший, цей дослід важливіше попереднього*);
- порушення норм у відмінюванні іменників (*ступеню, відсотку* – у Р.в.; *по документам, по підрахункам* – у М.в.; *твори Тараса Шевченка, Івана Франко* – відмінювання чоловічих прізвищ на –о та приголосний);
- неправильні відмінкові форми числівників (*семидесятий, шестидесяти, тисячу дев'яностий рік; н'ятистами* тощо), а також помилки в сполученні з іменниками (*три директора, три цілих і сім десятих кілометрів, півтора процентів* тощо);

– помилкове використання займенників *другий, любий, котрий, їх* (присвійного), *один і той же* тощо; під час комп'ютерного перекладу слід звертати увагу на співвідносність займенників із іменниками (наприклад, замість слів зі збірним значенням на кшталт *делегація, група, спільнота* не можна використовувати займенник *вони*);

– зловживання прийменником *ПО*: *по вівторках, по справах, по завданню* тощо.

Синтаксис наукового мовлення також має низку особливостей, проте вони здебільшого не пов'язані зі специфікою саме української мови, хоча й слід звернути увагу, наприклад, на особливості дієслівного керування (*опанувати що, оволодіти чим, дякувати кому* тощо). Здебільшого порушення синтаксичних мовних норм у науковому стилі спостерігаємо на прикладі занадто довгих речень; неправильного використання дієприслівникових зворотів (*проаналізувавши..., зроблено висновки*); помилок в організації рядів однорідних членів речення та використанні при них сполучників (наприклад, *не тільки..., але й ...*) тощо.

При усному спілкуванні, при публічних виступах науковець і викладач має звернути увагу на правила української вимови (правильна вимова окремих звуків, асиміляція голосних та приголосних звуків за певних умов, нормативне наголошення слів тощо).

Усі означені особливості усного й писемного наукового мовлення потребують пильної уваги з боку мовців, постійного контролю за власним мовленням, консультацій зі спеціалістами-філологами. На сьогодні існує значна кількість джерел для вивчення мови, удосконалення власної культури мовлення, зокрема й наукового (онлайн-курси, підручники, словники, тематичні підбірки матеріалу з лексики та граматики, метою яких є швидка допомога в подоланні мовних помилок), у поєднанні із бажанням науковця бути спостережливим і критичним щодо власного мовлення названі вище джерела гарантують опанування державної мови, зняття психологічних бар'єрів для користування нею в професійній сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Rada.gov.ua (2019). *Про забезпечення функціонування української мови як державної* [online]. Київ, Україна. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [Accessed 20 Dec. 2023].

2. Rada.gov.ua (2014). *Про вищу освіту* [online]. Київ, Україна. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0#Text> [Accessed 20 Dec. 2023].

3. Osvita.ua (2023). *Про застосування державної мови у сфері освіти* [online]. Київ, Україна. Available at: <https://osvita.ua/legislation/other/65639/> [Accessed 20 Dec. 2023].

4. Mon.gov.ua (2019). *Український правопис* [online]. Київ, Україна. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya%202019.pdf> [Accessed 20 Dec. 2023].

5. Rozum.org.ua (2019). *Антисуржик. Словник «українського» суржика* [online]. Available at: <http://rozum.org.ua/index.php?a=index&d=19> [Accessed 20 Dec. 2023].

References

1. Rada.gov.ua (2019). *Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi* [online]. Kyiv, Ukraina. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [Accessed 20 Dec. 2023].

2. Rada.gov.ua (2014). *Pro vyshchu osvitu* [online]. Kyiv, Ukraina. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0#Text> [Accessed 20 Dec. 2023].

3. Osvita.ua (2023). *Pro zastosuvannia derzhavnoi movy u sferi osvity* [online]. Kyiv, Ukraina. Available at: <https://osvita.ua/legislation/other/65639/> [Accessed 20 Dec. 2023].

4. Mon.gov.ua (2019). *Ukrainskyi pravopys* [online]. Kyiv, Ukraina. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> [Accessed 20 Dec. 2023].

5. Rozum.org.ua (2019). *Antysurzhyk. Slovnyk «ukrainskoho» surzhyka* [online]. Available at: <http://rozum.org.ua/index.php?a=index&d=19> [Accessed 20 Dec. 2023].

Берест Тетяна Миколаївна, Купрікова Галина Віталіївна, Шумейко Олена Анатоліївна. Наукова комунікація: проблема дотримання мовних норм.

В умовах сьогодення завдання формування й удосконалення навичок україномовної наукової комунікації визначають однаковою мірою як політичні процеси в країні, так і соціальна значущість та відповідальність науки як сфери людської діяльності. Обізнаність із культурою усного та писемного наукового мовлення є передумовою оптимальної мовної поведінки в україномовному науковому дискурсі та визначає мовну особистість наукового й науково-педагогічного працівника.

Підґрунтям ефективної наукової та науково-навчальної комунікації поряд із забезпеченням її змістовності, точності, логічності, є й володіння теоретичними засадами літературної мови, дотримання вимог усного та писемного наукового мовлення, а також вироблення навичок самоконтролю за дотриманням загальномовних та стильових норм при складанні, написанні, редагуванні та перекладі наукових текстів, а також – при обговоренні результатів досліджень.

Увагу зосереджено на дотриманні норм літературної мови та норм наукового стилю у науковій комунікації, розглянуто найбільш актуальні для наукового стилю випадки порушення мовних норм.

Ключові слова: мовна норма, стильова норма, науковий стиль.

Berest Tetiana, Kuprykova Halina, Shumeyko Olena. Scientific communication: the issue of adherence to language norms.

In today's context, the task of forming and improving Ukrainian-language scientific communication skills is determined equally by political processes in the country and the social significance and responsibility of science as a sphere of human activity. Familiarity with the culture of oral and written scientific language is a prerequisite for optimal language behavior in Ukrainian-language scientific discourse, defining the linguistic personality of a scientific and scientific-educational worker.

The principles of effective scientific and scientific-primary communication require a number of guarantees: locality, accuracy, and logic, as well as mastery of the theoretical principles of literary language, adherence to the requirements of oral and written scientific language, and the development of self-control skills for adhering to general and stylistic norms in the composition, writing, editing, and translation of scientific texts, as well as in the discussion of research results.

Attention is focused on adhering to norms of literary language and norms of scientific style in scientific communication, with consideration of the most relevant cases of language norm violations in scientific style.

Key words: language norm, stylistic norm, scientific style.